

ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΟΥ

Ι. ΤΟ ΥΨΗΛΟΝ ΗΘΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΑΙΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΑΙΑΙΣ ΚΑΤ' ΑΝΤΙΘΕΣΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΝΟΣΙΟΝ ΚΑΙ ΕΙΔΕΧΘΕΣ ΠΑΘΟΣ ΤΩΝ ΕΞ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΗΜΩΝ ΕΠΙΔΡΑΜΟΝΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΠΟΛΕΜΙΩΝ

1. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει, VII 238, 1, ὅτι μετὰ τὴν μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, 480 π.Χ., καὶ τὴν καταστροφὴν ἐκεῖ τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων ἡρώων μετ' αὐτοθυσίας καὶ εὐκλεῶς ἀγωνισαμένων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας τῆς χώρας αὐτῶν ἐναντίον χιλιάδων ἐξ Ἀνατολῆς βαρβάρων ἐπιδρομέων, διεξήρχετο ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Ξέρξης διὰ μέσου τῶν νεκρῶν· ἀκούσας, ὅτι βασιλεὺς τε ἦτο καὶ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Λεωνίδας διέταξεν, ὅπως ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ νεκροῦ ὄντος «ἀνασταυρώσωσιν» αὐτήν, προσηλώσωσι δηλαδὴ αὐτήν ἢ ἀναρτήσωσιν ἐπὶ σταυροῦ, ὀρθίου δηλαδὴ πασσάλου, χάρακος, ἢ σκόλοπος:

...Ξέρξης διεξῆγε διὰ τῶν νεκρῶν καὶ Λεωνίδεω ἀκηκοώς, ὅτι βασιλεὺς τε ἦν καὶ στρατηγὸς Λακεδαιμονίων, ἐκέλευσε ἀποταμόντας τὴν κεφαλὴν ἀνασταυρῶσαι.

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ βεβήλου καὶ ἀνιέρου πράξεως τῶν «νικητῶν» δὴ Περσῶν, ἧτις μόνον ἀπέχθειαν καὶ φρίκην προुकάλει ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἑλλήνων, λαοῦ πεπαιδευμένου καὶ εὐγενοῦς.

2.α. Ὁλίγον πρότερον, VII 225, 1, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ τοῦ Λεωνίδου πολὺς ὠθισμὸς ἐγένετο Περσῶν τε καὶ Λακεδαιμονίων, μέχρις οὗ τοῦτόν τε οἱ Ἕλληνες ἀνδρείως πρὸς ἑαυτοὺς ἔσυραν καὶ τοὺς ἐναντίους τετράκις ἐτρέψαντο εἰς φυγὴν:

Ἐπὲρ τοῦ νεκροῦ τοῦ Λεωνίδεω Περσέων τε καὶ Λακεδαιμονίων ὠθισμὸς ἐγένετο πολλός, εἰς ὃ τοῦτόν τε ἀρετῇ οἱ Ἕλληνες ὑπεξείρυσαν καὶ ἐτρέψαντο τοὺς ἐναντίους τετράκις.

Εἰ καὶ ἐγίγνωσκον οἱ ἀθάνατοι Ἕλληνες μαχηταὶ τῶν Θερμοπυλῶν κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκεῖνας στιγμὰς τοῦ ὑστάτου ἀγῶνος ὅτι ἦσαν πλέον ὑπὸ τῆς δεινῆς καὶ ἀμειλίκτου μοίρας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καθωσιωμένοι τῷ θανάτῳ καὶ ὅτι οὕτως ἐν τέλει τὸ ἄπνουν σῶμα τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Σπάρτης θὰ περιήρχετο ὀπωσδήποτε εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, μετὰ ζέσεως παρὰ ταῦτα θαυμαστῆς ὄσης καὶ μετὰ σκληρᾶς καὶ ἀκαμάτου ἐπιμονῆς ἐμάχοντο μέχρι τελευταίας πνοῆς πρὸς ἀναίρεσιν καὶ διάσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑαυτῶν παράταξιν. Οἰαδήποτε ἀμέλεια καὶ παράλειψις αὐτῶν ἐνταῦθα ἐκτελούντων τὰς χρηστὰς αὐτῶν ἔναντι τῶν νόμων ὑποχρεώσεις, τὸ καθῆκον καὶ τὸ χρέος αὐτῶν ἔναντι τῆς πατρίδος, εἶχε τὴν ἔννοιαν ἀδίκου καὶ ἐπιμέμπτου, ἀνοσίου καὶ ἀσεβοῦς προδοσίας...

β. Ὁ λυσσώδης καὶ ἀκαταπόνητος ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης πρὸς διάσωσιν τοῦ ἄπνου σώματος νεκροῦ τινος συμπολεμιστοῦ ἢ ἡγεμόνος κυρίως αὐτῶν ἔχει ἤδη τὰς ρίζας αὐτοῦ παρ' Ὀμήρῳ. Ἐν τῇ *Ἰλιάδι*: Π: «Πατρόκλεια» καὶ Ρ: «Μενελάου ἀριστεία» γίνεται λόγος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος Πατρόκλου καὶ τῆς κατόπιν σκληροῦ ἀγῶνος πρὸς τοὺς Τρῶας ἡγουμένων τοῦ Αἴαντος, τοῦ Μενελάου, τοῦ Μηριόνου ἀγωγῆς αὐτοῦ πρὸς ταφὴν εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον:

*Οὐδ' ἔλαθ' Ἀτρέος υἱόν, ἀρηϊφίλον Μενέλαον,
Πάτροκλος Τρώεσσι δαμείς ἐν δηϊοτῆτι,
βῆ δὲ διὰ προμάχων κεκορυθμένος αἶθοπι χαλκῷ,
ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ βαῖν' ὥς τις περὶ πόρτακι μήτηρ.*

5. πρωτοτόκος κινυρή, οὐ πρὶν εἶδυῖα τόκοιο·
ὥς περὶ Πατρόκλῳ βαῖνε ξανθὸς Μενέλαος.

(P 1-6)

*ὥς οἱ γ' ἐμμεμαῶτε νέκυν φέρον ἐκ πολέμοιο
νῆας ἔπι γλαφυράς·*

(P 735-736)

γ. Ἐν σελίσιν 190-208 τῆς ἐργασίας μου: *Διονύσιος Σολωμὸς ὡς σατυρικὸς ποιητής. Γλωσσικὸς, φιλολογικὸς καὶ ἠθικὸς ἔλεγχος δύο σατυρικῶν ποιημάτων αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ἀνέσπερον φῶς τῆς κλασσικῆς γραμματείας* (Ἐν Ἀθήναις 1982) ἐπάγομαι πληθὺν χωρίων ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἔτι γραμματείας, ἐν οἷς ὑπερόχως ἐξαίρεται τὸ ἱερὸν καθῆκον τοῦ σεβασμοῦ τῶν νεκρῶν.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ῥαψωδίᾳ τῆς Ἰλιάδος, Ἰλ. Ω 33-54, ὑποῖ ὁ Ἀπόλλων ἐνώπιον τῶν Ὀλυμπίων θεῶν τὸ θεῖον αὐτοῦ ἀνάστημα μετὰ τοῦ ἠθικοῦ ἐκείνου πάθους τῆς ἀψόγου καὶ εὐμέτρου συνέσεως, τοῦ νήφοντος λογισμοῦ καὶ τῆς εὐγενοῦς σωφροσύνης, ἥτις δεσμεύει ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ περιορίζει τὴν ἄλογον ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀχαλίνωτον βίαν· ὑποδεικνύει αὐτοῖς ἐνεργῶς ὁ θεὸς οὗτος τοῦ φωτός, ὁ ὑπέρμαχος πάσης ἀρετῆς τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαράβατον καθῆκον, ὅπως παντὶ σθένει κατάσχωσι τὴν ἄμετρον καὶ θηριώδη, τὴν ὠμὴν καὶ ἀγρίαν ἀπανθρωπίαν τοῦ «λεοντοθύμου» Ἀχιλλέως, ὅστις δεινῶς ὕβριζε καὶ ἠτίμαζε τὸ πτῶμα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ φονευθέντος Ἐκτορος, ἀναίσθητον γῆν καὶ σποδόν· τὴν δωδεκάτην νῦν ἡμέραν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος ἐξάπτων τοῦ ἄρματος τὸ πτῶμα αὐτοῦ εἶλκεν αὐτὸ ὁ Ἀχιλλεὺς ἀνηλεῶς περὶ τὸ σῆμα τοῦ φίλου αὐτοῦ Πατρόκλου. Ἐνώπιον τῶν θεῶν κατηγορεῖ ὁ Ἀπόλλων τοῦ Ἀχιλλέως ἐπὶ ἀνοσίῳ ἀσεβείᾳ καὶ καρδίας σκληρότητι· τῷ ἀγρίῳ τούτῳ καὶ μανικῷ ἥρωι ἔλειπεν ὁ πρὸ τῶν αἰῶνων καὶ ἀκαταλύτων νόμων τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ὀφειλόμενος σεβασμὸς καὶ τὸ μέτρον περαιτέρω, ὅπερ καὶ μετ' ἐπωδύνους ἔτι ἀπωλείας πρέπει, ὅπως πάντοτε δεσπόζη (πάσης ψυχῆς ἀληθῶς μεγαλόφρονος καὶ γενναίας, ἐλευθερίου καὶ ἐναρέτου).

δ. Ἀνελεύθερον καὶ φιλοχρήματον πρᾶγμα, λέγει ὁ Σωκράτης τῷ Γλαύκῳ παρὰ Πλάτωνι, Πολιτ. V 15 p. 409e, εἶναι ἡ σύλησις νεκροῦ· ἀποτελεῖ τεκμήριον γυναικειάς τε καὶ μικρᾶς διανοίας, εἴ τις πολέμιον νομίζει τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος, ἐνῶ ἀπετέλει ὁ ἐχθρὸς καταλιπὼν ἐκεῖνο, δι' οὗ οὗτος ὡς ὄργανον ἐπολέμει· οἱ ταῦτα ποιῶντες οὐχὶ διάφορόν τι δρῶσι τῶν κυνῶν, οἵτινες ὀργίζονται τοῖς λίθοις καὶ δάκνουσιν αὐτούς, οὐδαμῶς δ' ἄπτονται τοῦ βάλλοντος αὐτούς. Κατὰ ταῦτα πρέπει, ὅπως ἀπαγορεύονται αἱ νεκροσυλῖαι, ἀποκρούηται δὲ πᾶσα πρᾶξις κωλύουσα τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν.

Τῶν καλῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ἦτο καὶ ὁ νόμος ἐκεῖνος, λέγει ὁ Δημοσθένης, λόγ. XX, Πρὸς Λεπτίνην 102-104 (p. 488), ὅστις ὠρίζεν, ὅπως μὴ τις κακῶς λέγη, διαβάλλη καὶ λοιδορῇ τὸν ἀποθανόντα, μηδ' ἂν ὑπὸ τῶν παίδων ἐκείνου κακῶς ἀκούη καὶ δυσφημηται: *μη λέγειν κακῶς τὸν τεθνεῶτα, μήδ' ἂν ὑπὸ τῶν ἐκείνου τις ἀκούη παίδων κακῶς.*

ε. Πρὸς ἀκριβῆ ἐκτίμησιν καὶ ὀφειλομένην καταδίκην τοῦ ἀπαισίου, αἰσχροῦ καὶ κατὰ πάντα ἀνιέρου χαρακτῆρος τῆς διατα-

γῆς τοῦ Πέρσου ἡγεμόνος πρὸς «ἀνασταύρωσιν» τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Λεωνίδου ἐπάγομαι ἐνταῦθα οἰκείαν τινὰ διήγησιν τοῦ Ἡροδότου περὶ ὁμοίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου σκη- νῆς, ἐν ἣ ὅμως ἐναργῶς δηλοῦται οὐχὶ ἡ βδελυρία καὶ τὸ ἀπάνθρω- πον ἔχθος τοῦ Ξέρξου, ἀλλὰ τὸ ὑπέροχον ἠθικὸν μεγαλεῖον καὶ ἡ ὑψηλὴ ἀρετὴ τοῦ σεμνοῦ καὶ εὐγενοῦς ἡγεμόνος τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦ εὐκλεοῦς νικητοῦ τῶν Πλαταιῶν Πausανίου.

Ἐν Πλαταιαῖς, ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Αἰγινήτων, λέγει ὁ Ἡρό- δοτος, IX 78, 1-79, 2, ἦτο Λάμπων ὁ υἱὸς τοῦ Πυθέου, ἐπιφανῆς Αἰ- γινήτης. Οὗτος ἦλθε πρὸς τὸν Πausανίαν ἀνοσιώτατον ἔχων λόγον· ταχέως ἐλθὼν ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι οὗτος, υἱὸς τοῦ Κλεομβρότου, ὑπερ- φυῆς ἔργον ἐπετέλεσε κατὰ τε τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος· θεὸς τις βεβαίως ἐπέτρεψεν αὐτῷ ἵνα λυτρώσας καὶ σώσας τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν Περσῶν κτήσεται μέγα κλέος ὑπὲρ πάντας τοὺς ἕως τότε γνω- στοὺς Ἕλληνας. Ὁφείλε νῦν ὁ Πausανίας κατὰ τὸν Λάμπωνα, ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἐπὶ τούτοις πράξῃ, ἵνα ἔτι μείζων λόγος περὶ αὐτοῦ γένηται, φυλάσσωνται δ' ὕστερον οἱ βάρβαροι καὶ μὴ ἔργα ἀτά- σθαλα ἐκτελῶσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Λεωνίδου δηλαδὴ ἀποθανόντος ἐν Θερμοπύλαις ὁ Μαρδόνιος καὶ ὁ Ξέρξης ἀποταμόντες τὴν κεφα- λὴν «ἀνασταύρωσαν» αὐτήν· τὸ ὅμοιον νῦν πράττων ὁ Πausανίας ἐπὶ τοῦ νεκροῦ Μαρδονίου, ὡς ὁ Λάμπων περαιτέρω ἔλεγεν αὐτῷ συμβου- λεύων, ἔπαινον θὰ ἐκτᾶτο οὐ μόνον παρὰ πάντων τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. «Ἀνασκολοπίσας» ὁ Πausa- νίας τὸν ἐν τῇ μάχῃ τῶν Πλαταιῶν πεσόντα Μαρδόνιον δεόντως θὰ ἐξεδικεῖτο τὸν θάνατον τοῦ θείου αὐτοῦ Λεωνίδου.

Ὁ Λάμπων ἐνόμιζεν, ὅτι ἐπιτερπῆ καὶ ἄξια χάριτος πράγματα ἔλεγε τῷ Πausανία, οὗτος ὅμως ἀπομακρυνόμενος τῷ Αἰγινήτῃ φίλῳ ἔλεγεν, ὅτι εὐγνώμων ἦτο αὐτῷ διὰ τὴν ἐναντι αὐτοῦ εὐνοίαν καὶ πρόνοιαν ταύτην, ὅμως ἠστόχησεν οὗτος τῆς χρηστῆς γνώμης. Ἐξά- ρας ὁ Λάμπων εἰς ὕψη καὶ τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Πausανίου εἰς τὸ μηδὲν ὕστερον κατέβαλε ταῦτα παραινῶν λύμην καὶ λώβην, ὕβριν καὶ ἀτίμωσιν τοῦ νεκροῦ Μαρδονίου καὶ λέγων, ὅτι, εἰ οὗτος ταῦτα ἐποίει, μείζον θὰ ἐγίνετο τὸ κλέος αὐτοῦ· ταῦτα ὅμως τοῖς βαρβάροις μᾶλλον ἤρμοζον, οὐχὶ δὲ τοῖς Ἕλλησιν· ἐμέμφοντο οὗτοι ἐκείνους ταῦτα ποιοῦντας. Τούτου ἕνεκα, ἔλεγε περαιτέρω ὁ Πausa- νίας τῷ Λάμπωνι, οὔτε τοῖς Αἰγινήταις οὔτε τοῖς ὅμοια τούτοις φρο- νοῦσιν ἠθέλεν ὅπως ἀρεστὸς εἶναι· ἐξήρκει αὐτῷ, εἰ ἐπηνεῖτο ὑπὸ

τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι ὅσα μὲν πράγματα ἐποίει, ὅσα δὲ καὶ ἔλεγεν. Ὁ Λεωνίδας, οὗ τὴν ἐκδίκησιν συνεβούλευεν αὐτῷ ὁ Λάμπων, μεγάλως ἐξεδικήθη· διὰ τῶν ψυχῶν τῶν ἀναριθμήτων ἐν Πλαταιαῖς νεκρῶν ἐτιμήθη οὗτός τε ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐν Θερμοπύλαις τελευτήσαντες. Ὁ Λάμπων ὄφειλε πλέον, ὅπως μὴ πάλιν προσέλθῃ εἰς τὸν Πausανίαν τοιαῦτα συμβουλεύων· ὄφειλε ὁ Λάμπων, ὅπως χάριν ἔχη τῷ Pausanίᾳ, διότι τοιαῦτα ἀνόσια πράγματα συμβουλεύσας ἀπαθῆς ἀπήρχετο:

σὺ μέντοι ἔχων λόγον τοιόνδε μήτε προσέλθῃς ἔμοι γε μήτε συμβουλεύσης· χάριν τε ἴσθι ἐὼν ἀπαθῆς.

Ἀσμένως ἐνταῦθα ἀκούομεν λόγους ἐκ στόματος τοῦ εὐγενοῦς ἡγεμόνος τῶν Σπαρτιατῶν Pausanίου ὁμοίους πῶς ἐκείνοις, οὓς ἐξήνεγκεν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐνώπιον τῆς ὀμηγύρεως τῶν ἀθανάτων θεῶν ὁ θεὸς πάλιν Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἀμώμου ἦθους καὶ τῆς ἀψόγου εὐγενείας.

3. Διὰ τῶν ἐν λόγῳ εἰδήσεων τοῦ Ἡροδότου περὶ «ἀνασταυρώσεως» καὶ «ἀνασκολοπισμοῦ» τῶν πτωμάτων Λεωνίδου τε καὶ Μαρδονίου, πράγματι μὲν γενομένου τούτου ἐπὶ τοῦ Λεωνίδου κατ' ἐντολήν βαρβάρου καὶ αἰμοχαροῦς βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς, ματαιωθέντος δὲ ἐπὶ τοῦ Μαρδονίου ἔνεκα τοῦ ἐντίμου καὶ ὑψηλοῦ φρονήματος τοῦ εὐγενοῦς ἡγεμόνος τῶν Σπαρτιατῶν Pausanίου, ἐναργῶς καταδείκνυται ἢ μεταξὺ τῶν βαρβάρων μὲν καὶ ἀπλήστων ἐξ Ἀνατολῆς ἐπιδρομέων κατὰ τῆς χώρας καὶ τῶν προγόνων ἡμῶν, τῶν ὑπὲρ πατρίδος δὲ ἀγωνιζομένων πεπαιδευμένων Ἑλλήνων ὑπάρχουσα διαφορὰ ἦθους καὶ ἀρετῆς ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν τῶν νεκρῶν.

II. Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ ΤΟΥ ΕΦΙΑΛΤΟΥ

1. Ἐνταῦθα λόγου γινομένου περὶ τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν, ἐν ἣ διέλαμψε τὸ ὑπέροχον ἦθος τῶν Ἑλλήνων, κατεδείχθη δὲ ἐναργῶς τὸ ἀπαίσιον καὶ βδελυρὸν ἔχθος τῶν βαρβάρων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, παρατηρητέον, ὅτι ὁ Δωριεὺς Ἡρόδοτος πολλὰ λέγων καὶ ἐπαινῶν περὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων καθόλου οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα λέγει καὶ δὴ καὶ μετὰ τινος ἀφίλου ψυχρότητος καὶ ἄνευ τῆς ὀφειλομένης ἱστορικῆς ἀκριβείας περὶ τῶν Θεσπιέων καὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Δημοφίλου τοῦ Διαδρόμου, περὶ τῶν Θηβαίων

καὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Λεοντιάδου τοῦ εὐρυμάχου, περὶ τῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Φωκέων, οἵτινες πάντες εἰς ὀκτὼ καὶ πλεόν χιλιάδας ἀνήρχοντο. Μήπως ἀπλοῖ θεαταὶ μόνον ἦσαν πάντες οὗτοι τῶν δεινῶν ἐκείνων γεγονότων τοῦ ἀσυλλήπτου πόνου, τῆς ἀπεριγράπτου πικρίας καὶ τῆς παντελοῦς ἀπογνώσεως;

Ἄδικος ὄντως, κακὴ καὶ ἐπίσογος εἶναι ἡ συντελουμένη ἐνταῦθα διάκρισις τῶν Ἑλλήνων συμμάχων ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὑψηλοῦ καὶ ἀσυλλήπτου ἔργου τιμῆς ἐν τῷ χώρῳ μεγαλειώδους ἐξάρσεως πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ εὐγενεστάτης ὄντως θυσίας. Ἄναντιρρήτως τοῦ μνημονευθέντος ἐκείνου περὶ τὸ πτώμα τοῦ Λεωνίδου ὄθισμοῦ καὶ τῆς ἰσχυρᾶς μάχης οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων συμμάχων ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ζωῆς καὶ θανάτου ἀγωνιζομένων ἔμεινε τότε ἀμέτοχος ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ τοῦ παραφόρου καὶ ἐξάλλου πάθους ἀμετρήτου καὶ ἀκάμπτου φιλοπατρίας. Ἄλλ' ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἱστορικὸς Δωριεὺς ὢν τὴν καταγωγὴν διετέλει ἐπὶ τοῦ προκειμένου κατὰ φυσικὸν λόγον ὑπὸ τὴν κραταιὰν ἐπίδρασιν καὶ ῥοπὴν τῆς σπαρτιατικῆς, τῆς δωρικῆς παραδόσεως· ταύτην εὐρέως διέπνεε καὶ βαθέως συνεῖχεν ἀμάχητος ζῆλος καὶ φίλαυτος σπονδὴ τοῦτο μὲν πρὸς ἔξαρσιν ἐν Θερμοπύλαις τοῦ μεγαλείου τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων καθόλου, τοῦτο δὲ πρὸς μείωσιν ἐκεῖ τῆς δράσεως καὶ τῆς θυσίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος, τῆς «Ῥούμελης».

2α. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου, πρὸς κάθαρσιν καὶ δικάωσιν τοῦ φιλαύτου τούτου σκοποῦ εὐστοχον ἐφεύρημα ἀπετέλει ὁ «μῦθος» τῆς προδοσίας τοῦ Ἐφιάλτου. Μακρόθεν δὴ ἦλθον οἱ Πελοποννήσιοι — χιλιάδες τέτορες! — εἰς Θερμοπύλας, ἵνα ἐκεῖ διεξαγάγωσι κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα ὑπερτάτης θυσίας χάριν τῆς Ἑλλάδος καθόλου, εἰδικώτερον δὲ χάριν αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, οἵτινες ὅμως ἀντὶ τῆς ὀφειλομένης ἠρωικῆς συμπράξεως διέπραξαν διὰ τοῦ «Ἐφιάλτου» αὐτῶν ἔργο φρικτῆς «προδοσίας», ἣτις ὤθησε τοὺς Πελοποννησίους τούτους κατ' ἐξοχὴν εἰς φθορὰν καὶ καταστροφὴν.

Πῶς λοιπὸν οὕτως οὐχὶ δίκαιον ἦτο, ὅπως οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται εἰδικώτερον ἀκέραιον καὶ ἀμείωτον ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον ἀξιῶσι τὸ ἀφθιτον κλέος τῆς ἐν Θερμοπύλαις ὑπερτάτης θυσίας; Καὶ εἶχον ἀπόλυτον χρεῖαν τοῦ κλέους τούτου οἱ Λακεδαιμό-

νιοι καὶ οἱ Πελοποννήσιοι καθόλου κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε ὁ Ἡρόδοτος συνέγραφε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἵνα οὕτω μάθωσιν ἅπαξ ἔτι οἱ Πανέλληνες, ποῖα ἔργα ὑπὲρ αὐτῶν ἐπετέλεσαν οὗτοι ἐν περιοχαῖς ὑψηλῆς δράσεως καὶ ἀγνοιάτης ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς καὶ ἐπισπᾶσονται οὕτω τὴν ἀμέριστον τούτων τιμὴν, συμπάθειαν καὶ εὐγνωμοσύνην ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων.

Ἄνῆρ τις Τραχίνιος ἢ Μηλιεύς «Ἐφιάλτης» καλούμενος ἔδει, ὅπως καταστῆ θῦμα ἐξαγνισμοῦ τοῦ ἐμφυλίου ἐκείνου σπαραγμοῦ, τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅστις εἰς παντὸς εἴδους φθοράν, εἰς οἰκονομικὸν καὶ πολιτικόν, εἰς ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν ὄλεθρον ὤθησε τὴν Ἑλλάδα τῶν χρόνων ἐκείνων τοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Πρβ. Ἡροδ. VII 213, 1:

Ἀπορέοντος δὲ βασιλέος, ὅ,τι χρήσεται τῷ παρεόντι πρήγματι, Ἐφιάλτης ὁ Εὐρυδήμου, ἀνὴρ Μηλιεύς, ἦλθέ οἱ εἰς λόγους· ὃς μέγα τι παρὰ βασιλέος δοκέων οἴσεσθαι; ἔφρασε τε τὴν ἀτραπὸν τὴν διὰ τοῦ ὄρεος φέρουσαν εἰς Θερμοπύλας καὶ διέφθειρε τοὺς ταύτη ὑπομείνοντας Ἑλλήνων.

Ὀλίγον κατωτέρω, 214, 1, ἀναβιβάζει ὁ Ἡρόδοτος τοὺς «προδότας» εἰς τρεῖς:

Ἐφιάλτης μὲν οὕτω ὕστερον τούτων ἀπέθανε (sc. φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίδου). ἔστι δὲ ἕτερος λεγόμενος λόγος, ὡς Ὀνήτης τε ὁ Φαναγόρεω, ἀνὴρ Καρύστιος, καὶ Κορυδαλλὸς Ἀντικυρεὺς εἰσὶ οἱ εἶπαντες πρὸς βασιλέα τούτους τοὺς λόγους καὶ περιηγησάμενοι τὸ ὄρος τοῖσι Πέρσησι, οὐδαμῶς ἔμοιγε πιστός.

β. Κτησίας ὁ Κνίδιος, ἰατρὸς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ξέρξου καὶ οὕτως ἄμεσον καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν ἔχων τῶν πραγμάτων, λέγει (παρὰ Φωτίῳ βιβλ. 72 = I [1284] 39a, 32-40 Bekk. - FGtHist [aC], III (I [1938] 463, 14-20: 688. Ktes. V. Knidos F 13 [27]/[24]), ὅτι μετὰ τοῦ Ξέρξου ἦσαν στρατιὰν ἔχοντες καὶ Θώρας ὁ Θεσσαλὸς καὶ Τραχινίων οἱ δυνατοί, ὁ Καλλιιάδης δηλαδὴ καὶ ὁ Τιμαφέρνης. Καλέσας ὁ Ξέρξης τούτους τε καὶ τὸν Δημάρατον καὶ Ἠγίαν τὸν Ἐφέσιον ἔμαθεν, ὅτι οὐχὶ δυνατὸν θὰ ἦτο, ὅπως ἠττηθῶσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰ μὴ οὗτοι ἐκυκλοῦντο. Ἠγουμένων λοιπὸν τῶν δύο Τραχινίων, τοῦ Καλλιιάδου δηλαδὴ καὶ τοῦ Τιμαφέρνου, διὰ μέσου τόπου δυσβάτου διῆλθεν ἐκεῖ στρατὸς περσικὸς, τέσσαρες μυριάδες, ἥτοι τεσσαράκοντα χιλιάδες Περσῶν, οἵτινες κατελθόντες ἀπὸ τοῦ ὄρους κατέλαβον τὰ

νῶτα τῶν Λακεδαιμονίων· κυκλωθέντες οὗτοι ἀπέθανον ἅπαντες ἀνδρείως μαχόμενοι.

3. Εἰς πάντα ταῦτα παρατηρητέον συντόμως, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος, ὁ πατήρ δὴ τῆς ἱστορίας, τρεῖς «προδότας» μνημονεύων ὀρίζει ἐκ τούτων αὐθαιρέτως τε καὶ ἄνευ τεκμηρίων τὸν «Ἐφιάλτην», πρόσωπον ἀνύπαρκτον αἰωρούμενον μόνον ἐν τῷ χώρῳ τῆς εὐδινῆτου καὶ ἀνιστορήτου αὐτοῦ δωρικῆς φαντασίας. Ὁ Κτησίας διαφόρους τούτων «προδότας» ἀναφέρει. Ἡ πληθὺς τῶν «προδοτῶν» δηλοῖ, ὅτι οὐδέποτε ἐγένετο ἐν Θερμοπύλαις, τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ καὶ εὐκλεεῖ τόπῳ τῆς ἐνδόξου διὰ μέσου τῶν αἰώνων Ῥούμελης, «προδοσία» τις ὑπὸ ὀρισμένου προσώπου. Ἄλλως τε ὁ Ξέρξης εἶχε ἐπιτελεῖον συγκροτούμενον ἐξ ἐπιφανῶν προσώπων, οἵτινες ἀκριβῆ γνῶσιν εἶχον τῶν τοπικῶν ἐκεῖ συνθηκῶν καὶ θὰ ἦσαν αὐτῷ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπαρκῶς χρήσιμοι καὶ ὠφέλιμοι, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη χρεία πρὸς «προδοσίαν» ποιμένων τε καὶ ἀγροτῶν τῆς περιοχῆς.

Σημειωθήτω τέλος, ὅτι ἡ «ἀτραπὸς» ἦτο τοῖς πᾶσι γνωστή. Αὐτὸς ὁ Λεωνίδας ἀπέστειλεν ἐκεῖ πρὸς φύλαξιν αὐτῆς χιλίους Φωκεῖς!

Τὸ θέμα τοῦτο καὶ ἄλλα συγγενῆ θέματα ἀναπτύσσει διὰ πολλῶν ὁ πατήρ μου μετὰ τῆς δεούσης ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀκριβείας ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ: *Ὁ μῦθος τῆς «προδοσίας τοῦ Ἐφιάλτου» ἐν τῇ κλασσικῇ γραμματείᾳ* (ἐν Ἀθήναις 1968) σ. 114.

Ἀποδεικνύων ἐν τῇ ἐργασίᾳ του ταύτη, ὅτι οὐδέποτε ἐν Θερμοπύλαις ἐγένετο «προδοσία» τις, ἀνύπαρκτον δ' εἶναι τὸ ὄνομα «Ἐφιάλτου» τινός. Ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ποίησις ἐξαίρει ὑπερηφάνως τὸν ἥρωικόν κατὰ τῆς Ἐπανάστασιν ἀγῶνα τοῦ λαοῦ τῆς Ῥούμελης κατὰ τῶν βαρβάρων κυριάρχων αὐτοῦ:

*Νᾶμουν πουλί νὰ πέταγα, νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου,
ν' ἀγνάντευα τὴ Ῥούμελη, τὸ δόλιο Μεσολόγγι,
πῶς πολεμᾷ μὲ τὴν Τουρκιά....*

III. ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΤΙΣΣΑΦΕΡΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ΚΑΙ ΛΟΧΑΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΜΑΧΗΝ ΤΩΝ ΚΟΥΝΑΞΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΟΥ ΠΟΡΕΙΑΝ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: «ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ»

1. Μετὰ τὴν παρὰ τὴν πόλιν τῆς Βαβυλωνίας Κούναξα γενομένην τῷ 401 π.Χ. μάχην μεταξὺ τῶν στρατιῶν τοῦτο μὲν Κύρου τοῦ

νεωτέρου, τοῦτο δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, βασιλέως τῶν Περσῶν, Ἄρταξέρξου, ἐν ἧ ἐφονεύθη ὁ Κύρος, ἐπορεύετο ὁ φίλος τοῦ βασιλέως Τισσαφέρνης μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ πρὸς τὴν Καρίαν, ἧς οὗτος ἦτο σατράπης. Τὰς οἰκείας εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐναργείας καὶ γλαφυρότητος ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος Ξενοφῶν ἐν τῇ *Κύρου ἀναβάσει* αὐτοῦ, II 3, 14 καὶ ἐξῆς.

Σὺν τῷ Τισσαφέρνει ἐπορεύετο πρὸς τὴν Ἰωνίαν καὶ ὁ Ὀρόντας ἔχων καὶ οὗτος τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀριαῖος ἔχων τὸ βαρβαρικὸν στράτευμα τοῦ Κύρου. Συνεστρατεύετο ὁ τελευταῖος οὗτος, φίλος ποτὲ τοῦ Κύρου, τῷ Τισσαφέρνει καὶ τῷ Ὀρόντα. Οἱ Ἕλληνες «ὕφορῶντες», ὑποπτεύοντες δηλαδή, τούτους ἐχώρουν πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἰδίους ἡγεμόνας ἔχοντες. Ἐστρατοπεδεύοντο οὗτοι ἐκάστοτε ἀπέχοντες τῶν βαρβάρων «παρασάγγην», τριάκοντα δηλαδή στάδια, ἕξ χιλιάδας περίπου μέτρα, καὶ πλέον· ἐφυλάττοντο δὲ ἀμφοτέρωθεν ἀλλήλους ὥσπερ πολεμίους· καὶ εὐθὺς τοῦτο ὑποψίαν παρεῖχεν. Ἐνίοτε δὲ καὶ λαμβάνοντες ξύλα ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου καὶ χόρτον καὶ ἄλλα τοιαῦτα συλλέγοντες πληγὰς ἐνέτεινον ἀλλήλοις· ὥστε καὶ τοῦτο ἔχθραν παρεῖχεν.

2. Πορευόμενοι Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι ἀφικνοῦνται εἰς τὸν Τίγρητα ποταμόν, παρ' ᾧ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος ὀνομαζομένη Σιττάλκη. Οἱ μὲν Ἕλληνες παρὰ τὴν πόλιν ταύτην κατεσκήνωσαν πλησίον παραδείσου μεγάλου καὶ καλοῦ καὶ δασέος παντοίων δένδρων, οἱ δὲ βάρβαροι διαβάντες τὸν Τίγρητα οὐχὶ καταφανεῖς ἦσαν. Μετὰ τὸ δεῖπνον ἔτυχον ἐν περιπάτῳ ὄντες πρὸ τῶν ὄπλων Πρόξενος καὶ Ξενοφῶν· καὶ προσελθὼν ἄνθρωπός τις ἠρώτησε τοὺς προφύλακας, ποῦ θὰ ἠδύνατο, ὅπως ἴδῃ Πρόξενον ἢ Κλέαρχον· Μένωνα δὲ οὐχὶ ἐζήτει· καὶ ταῦτα παρ' Ἀριαίου ὦν τοῦ Μένωνος ξένου εἰπόντος τοῦ Προξένου, ὅτι αὐτὸς ἦτο, ὃν ἐζήτει, εἶπεν ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἔπεμψαν αὐτὸν Ἀριαῖος τε καὶ Ἀρτάοξος πιστοὶ ὄντες Κύρου καὶ εὖνοι τοῖς Ἕλλησι καὶ παραγγέλλουσιν, ὅπως φυλάττωνται, μὴ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν οἱ βάρβαροι κατὰ τὴν νύκτα· ὑπάρχει πολὺ στράτευμα ἐν τῷ πλησίον παραδείσῳ καὶ παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ· παραγγέλλουσι λοιπὸν Ἀριαῖος τε καὶ Ἀρτάοξος, ὅπως πέμψωσιν οἱ Ἕλληνες φυλακὴν, διότι δῆθεν διανοεῖτο ὁ Τισσαφέρνης, ὅπως διαλύσῃ τὴν γέφυραν κατὰ τὴν νύ-

κτα, ἐὰν δύνηται, ἵνα μὴ διαβῶσιν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ἐν μέσῳ ἀποληφθῶσι τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς διώρυγος. Ἀκούσαντες ταῦτα Πρόξενός τε καὶ Ξενοφῶν ἄγουσι τὸν ἄνθρωπον παρὰ τὸν Κλέαρχον καὶ λέγουσιν αὐτῷ ὅσα οὗτος εἶπεν ἤδη αὐτοῖς. Ὁ Κλέαρχος ἀκούσας ταῦτα ἐταράχθη σφόδρα καὶ ἐφοβεῖτο.

3. Μετὰ ταῦτα ἀφικνοῦνται Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι ἐπὶ τὸν Ζαπάταν ποταμόν, τὸ εὖρος τεσσάρων «πλέθρων», ἑκατὸν εἴκοσι περίπου μέτρων. Καὶ ἐνταῦθα ἔμειναν ἡμέρας τρεῖς· ἐν τούτοις ὑποψία μὲν ἦσαν, φανερά δὲ οὐδεμία ἐφαίνετο ἐπιβουλή. Ἐφάνη λοιπὸν καλὸν τῷ Κλεάρχῳ, ὅπως ἐπικοινωνήσῃ τῷ Τισσαφέρνει, εἴ πως ἠδύνατο, ἵνα οὕτω παύσῃ τὰς ὑποψίας, πρὶν ἐξ αὐτῶν πόλεμος γένηται καὶ ἔπεμψέ τινα ἵνα εἴπῃ αὐτῷ ὅτι χρεῖαν ἔχει, ὅπως ἐπικοινωνήσῃ αὐτῷ. Ὁ Τισσαφέρνης ἐτοίμως προέτρεπεν, ὅπως ἔλθῃ εἰς αὐτὸν ὁ Κλέαρχος. Οὗτος ἐλθὼν εἰς αὐτὸν εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ἐγώ, ὦ Τισσαφέρνη, οἶδα μὲν ἡμῖν ὄρκους γεγενημένους καὶ δεξιὰς δεδομένας μὴ ἀδικήσῃν ἀλλήλους· φυλαττόμενον δὲ σέ τε ὄρῳ ὡς πολεμίους ἡμᾶς καὶ ἡμεῖς ὄρῳντες ταῦτα ἀντιφυλαττόμεθα. ἐπεὶ δὲ σκοπῶν οὐ δύναμαι οὔτε σέ αἰσθέσθαι πειρώμενον ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν ἐγώ τε σαφῶς οἶδα, ὅτι ἡμεῖς γε οὐδὲ ἐπινοοῦμεν τοιοῦτον οὐδέν, ἔδοξέ μοι εἰς λόγους σοι ἐλθεῖν, ὅπως, εἰ δυναίμεθα, ἐξέλκοιμεν ἀλλήλων τὴν ἀπιστίαν. καὶ γὰρ οἶδα ἀνθρώπους ἤδη τοὺς μὲν ἐκ διαβολῆς, τοὺς δὲ καὶ ἐξ ὑποψίας, ὅτι φοβηθέντες ἀλλήλους, φθάσαι βουλόμενοι πρὶν παθεῖν ἐποίησαν ἀνήκεστα κακὰ τοὺς οὔτε μέλλοντας οὔτ' αὖ βουλομένους τοιοῦτον οὐδέν. τὰς οὖν τοιαύτας ἀγνωμοσύνας νομίζων συνουσίαις μάλιστα παύεσθαι ἤκω καὶ διδάσκειν σε βούλομαι, ὡς σὺ ἡμῖν οὐκ ὀρθῶς ἀπιστεῖς. πρῶτον μὲν γὰρ καὶ μέγιστον οἱ θεῶν ἡμᾶς ὄρκοι κωλύουσι πολεμίους εἶναι ἀλλήλοις· ὅστις δὲ τούτων σύνοιδεν αὐτῷ παρημεληκῶς, τοῦτον ἐγὼ οὔποτ' ἂν εὐδαιμονήσαιμι. τὸν γὰρ θεῶν πόλεμον οὐκ οἶδα, οὔτ' ἀπὸ ποίου ἂν τάχους οὔτε ὅποι ἂν τις φεύγων ἀποφύγοι, οὔτ' εἰς ποῖον ἂν σκότος ἀποδραίῃ, οὔθ' ὅπως ἂν εἰς ἐχθρὸν χωρίον αποσταίῃ, πάντη γὰρ πάντα τοῖς θεοῖς ὑποχα καὶ πάντων ἴσον οἱ θεοὶ κρατοῦσιν.

Περὶ μὲν δὴ τῶν θεῶν τε καὶ τῶν ὄρκων οὕτω γινώσκω παρ' οὓς ἡμεῖς τὴν φιλίαν συνθέμενοι κατεθέμεθα· τῶν δὲ ἀνθρωπίνων σὲ ἐγὼ ἐν τῷ παρόντι νομίζω, μέγιστον εἶναι ἡμῖν ἀγαθόν, σὺν μὲν γὰρ σοὶ πᾶσα μὲν ὁδὸς εὐπορος, πᾶς δὲ ποταμὸς διαβατὸς τῶν τε ἐπιτη-

δείων οὐκ ἀπορία· ἄνευ δὲ σοῦ πᾶσα μὲν διὰ σκότους ἢ ὁδός· οὐδὲν γὰρ αὐτῆς ἐπιστάμεθα· πᾶς δὲ ποταμὸς δύσπορος, πᾶς δὲ ὄχλος φοβερὸς, φοβερώτατον δ' ἐρημία· μεστή γὰρ πολλῆς ἀπορίας ἐστίν. εἰ δὲ καὶ μανέντες σε κατακτείναιμεν, ἄλλο τι ἂν ἢ τὸν εὐεργέτην κατακτείναντες πρὸς βασιλέα τὸν μέγιστον ἔφεδρον ἀγωνιζοίμεθα;

Ὅσων δὲ δὴ καὶ οἴων ἂν ἐλπίδων ἐμαυτὸν στερήσαιμι, εἰ σέ τι κακὸν ἐπιχειρήσαιμι ποιεῖν, ταῦτα λέξω. ἐγὼ μὲν γὰρ Κῦρον ἐπεθύμησά μοι φίλον γενέσθαι νομίζων τῶν τότε ἰκανώτατον εἶναι εὖ ποιεῖν, ὃν ἂν βούλοιο· σὲ δὲ νῦν ὁρῶ τὴν τε Κύρου δύναμιν καὶ χώραν ἔχοντα καὶ τὴν σεαυτοῦ σῶζοντα, τὴν δὲ βασιλέως δύναμιν, ἣ Κῦρος πολεμία ἐχρῆτο, καὶ ταύτην ξύμμαχον οὔσαν. τούτων δὲ τοιούτων ὄντων τίς οὕτω μαίνεται, ὅστις οὐ βούλεται σοὶ φίλος εἶναι;

Ἄλλὰ μὴν, ἐρῶ γὰρ καὶ ταῦτα, ἐξ ὧν ἔχω ἐλπίδας καὶ σὲ βουλήσεσθαι φίλον ἡμῖν εἶναι. οἶδα μὲν γὰρ ὑμῖν Μυσοὺς λυπηροὺς ὄντας, οὓς νομίζω σὺν τῇ παρούσῃ δυνάμει ταπεινοὺς ὑμῖν παρασχεῖν· οἶδα δὲ καὶ Πισίδας· ἀκούω δὲ καὶ ἄλλα ἔθνη πολλὰ τοιαῦτα εἶναι, ἃ οἶμαι ἂν παῦσαι ἐνοχλοῦντα ἀεὶ τῇ ὑμετέρα εὐδαιμονία. Αἰγυπτίους δέ, οἷς μάλιστα ὑμᾶς γινώσκω τεθυμωμένους, οὐχ ὁρῶ, ποία δυνάμει συμμάχῳ χρησάμενοι μᾶλλον ἂν κολάσαισθε τῆς νῦν ἐμοὶ οὔσης. ἀλλὰ μὴν ἔν γε τοῖς πέριξ οἰκοῦσι σύ, εἰ μὲν βούλοιο, φίλος ὡς μέγιστος ἂν εἴης, εἰ δέ τις σε λυποίῃ, ὡς δεσπότης ἂν ἀναστρέφοιο ἔχων ἡμᾶς ὑπηρέτας, οἵτινες οὐκ ἂν μισθοῦ ἔνεκα ὑπηρετοῖμεν ἀλλὰ καὶ τῆς χάριτος, ἣν σωθέντες ὑπὸ σοῦ σοὶ ἂν ἔχοιμεν δικαίως.

Ἐμοὶ μὲν πάντα ταῦτα ἐνθυμουμένῳ οὕτω δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι τὸ σὲ ἡμῖν ἀπιστεῖν, ὥστε καὶ ἡδιστ' ἂν ἀκούσαιμι τὸ ὄνομα, τίς οὕτως ἐστὶ δεινὸς λέγειν, ὥστε σε πείσαι λέγων, ὡς ἡμεῖς σοὶ ἐπιβουλεύομεν.

Ὁ Κλέαρχος λοιπὸν τοσαῦτα εἶπεν. Ἐξῆρεν ὁ Κλέαρχος ἐν πρώτοις τότε τὸ πρᾶγμα, ὅτι μεταξὺ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων ὄρκοι ἐγένοντο καὶ δεξιὰς ἔδοσαν, ὅτι οὐδαμῶς θὰ ἠδίκουν ἀλλήλους. Ὁ Τισσαφέρνης ἐφυλάττετο τοὺς Ἑλληνας ὡς πολεμίους καὶ οὗτοι πάλιν ἀντεφυλάττοντο. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κλέαρχος παρετήρει, ὅτι ὁ Τισσαφέρνης οὐδαμῶς ἐπειρᾶτο, ὅπως κακῶς ποιῆ τοὺς Ἑλληνας, οὗτοι δὲ οὐδαμῶς πάλιν διενουοῦντο τοιοῦτόν τι, ἐθεώρησε καλόν, ὅπως διαλεχθῆ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πράγματος πρὸς ἄρσιν τῆς ἀπιστίας ἀλλήλων. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἐσπευσμένως καὶ ἀνεξετάστως πολλὰ κακὰ ἀλλήλοις ἐποίησαν ἔνεκα ἀστηρίκτων ὑποψιῶν. Τούτου

ἐνεκα ἐπεθύμει ὁ Κλέαρχος εἰλικρινῶς, ὅπως διὰ διαλόγου ἄρη τὰς ὑπαρχούσας τυχὸν ἐκατέρωθεν ὑποψίας· ἤθελεν, ὅπως καταστήσῃ σαφὲς τῷ Τισσαφέρνει, ὅτι οὗτος οὐχὶ ὀρθῶς ἠπίσται τοῖς Ἑλλησιν.

Πρῶτον μὲν οἱ θεῶν ὄρκοι ἐκώλυον αὐτούς, ὅπως πολέμοι εἶναι ἀλλήλοις. Δεινοὶ τιμωροὶ τῶν ἐπιόρκων ἦσαν οἱ θεοί· οὐδεὶς αὐτῶν θὰ ἠδύνατο, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἐκ τῶν θεῶν αὐστηρὰν τιμωρίαν· οὔτε διὰ ταχύτητος οὔτε δι' ἀποδράσεως θὰ ἠδύνατο, ὅπως ἀποφύγῃ ταύτην.

Περαιτέρω ἔλεγεν ὁ Κλέαρχος τῷ Τισσαφέρνει, ὅτι τότε ἦτο οὗτος τοῖς Ἑλλησι μέγιστον ἀγαθόν· σὺν αὐτῷ πᾶσα ὁδὸς εὖπορος θὰ ἦτο, πᾶς δὲ ποταμὸς εὐδιάβατος, οὐδεμία δὲ ἀπορία τροφίμων θὰ ἀνέκυπτεν· ἄνευ τοῦ Τισσαφέρνου πᾶσα ἡ ὁδὸς διὰ σκότους θὰ ἐγίνετο, πᾶς δὲ ποταμὸς δύσπορος, πᾶς δὲ ὄχλος φοβερός, φοβερώτατον δὲ ἡ ἐρημία, ἣτις μεστὴ εἶναι πολλῆς ἀπορίας. Θὰ ἠναγκάζοντο οἱ Ἕλληνες ὅπως ἄνευ ἐλπίδος σωτηρίας ἀγωνίζονται κατὰ τῶν στρατιῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Τίς λοιπὸν θὰ ἦτο τόσον δεινὸς ῥήτωρ, ὥστε νὰ πείσῃ τὸν Τισσαφέρνη, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπιβουλεύουσιν αὐτῷ;

Ἄλλ' ὁ Τισσαφέρνης χρησίμους ποτὲ καὶ ἐπωφελεῖς συμμάχους θὰ εἶχε τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τῶν Πισιδῶν, τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἄλλων παντοίων ἐχθρῶν. Οὕτως ἀνάγκη φιλίας ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν στρατιῶν Τισσαφέρνου καὶ Κλεάρχου.

4. Ὁ Τισσαφέρνης ἀπεκρίνατο τῷ Κλεάρχῳ τάδε:

Ἄλλ' ἤδομαι μὲν, ὦ Κλέαρχε, ἀκούων σου φρονίμους λόγους· ταῦτα γὰρ γινώσκων, εἴ τι ἐμοὶ κακὸν βουλευοῖς, ἅμα ἂν μοι δοκεῖς καὶ σαυτῷ κακόνους εἶναι. ὡς δ' ἂν μάθης, ὅτι οὐδ' ἂν ὑμεῖς δικαίως οὔτε βασιλεῖ οὐτ' ἐμοὶ ἀπιστοίητε, ἀντάκουσον. εἰ γὰρ ὑμᾶς ἐβουλόμεθα ἀπολέσαι, πότερά σοι δοκοῦμεν, ἰππέων πλήθους ἀπορεῖν ἢ πεζῶν ἢ ὀπλίσεως, ἐν ἧ ὑμᾶς μὲν βλάπτειν ἱκανοὶ εἶημεν ἂν, ἀντιπάσχειν δὲ οὐδεὶς κίνδυνος; ἀλλὰ χωρίων ἐπιτηδείων ὑμῖν ἐπιτίθεσθαι ἀπορεῖν ἂν σοι δοκοῦμεν; οὐ τοσαῦτα μὲν πεδία, ἃ ὑμεῖς φίλια ὄντα σὺν πολλῷ πόνῳ διαπορεύεσθε, τοσαῦτα δὲ ὄρη ὄρατε ὑμῖν ὄντα πορευτέα, ἃ ἡμῖν ἕξεστι προκαταλαβοῦσιν ἄπορα ὑμῖν παρέχειν, τοσοῦτοι δ' εἰσὶ ποταμοί, ἐφ' ὧν ἕξεστιν ἡμῖν ταμιεύεσθαι, ὅπόσοις ἂν ὑμῶν βουλόμεθα μάχεσθαι; εἰσὶ δ' αὐτῶν, οὓς οὐδ' ἂν παντάπασι διβαίητε, εἰ μὴ ἡμεῖς ὑμᾶς διαπορεύοιμεν. εἰ δ' ἐν πᾶσι τούτοις ἠττώ-

μεθα, ἀλλὰ τό γέ τοι πῦρ κρεῖττον τοῦ καρποῦ ἐστίν· ὃν ἡμεῖς δυναίμεθ' ἂν κατακαύσαντες λιμὸν ὑμῖν ἀντιτάξαι, ᾧ ὑμεῖς, οὐδ' εἰ πάνυ ἀγαθοὶ εἴητε μάχεσθαι <οὐδαμῶς μάχεσθαι> ἂν δύνασθε· πῶς ἂν οὖν ἔχοντες τοσοῦτους πόρους πρὸς τὸ ὑμῖν πολεμεῖν καὶ τούτων μηδένα ἡμῖν ἐπικίνδυνον, ἔπειτα ἐκ τούτων πάντων τοῦτον ἂν τὸν τρόπον ἐξελοίμεθα, ὃς μόνος μὲν πρὸς θεῶν ἀσεβής, μόνος δὲ πρὸς ἀνθρώπους αἰσχρός; παντάπασι δὲ ἀπόρων ἐστὶ καὶ ἀμηχάνων καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐχομένων καὶ τούτων πονηρῶν, οἵτινες ἐθέλουσι δι' ἐπιπορκίας τε πρὸς θεοὺς καὶ ἀπιστίας πρὸς ἀνθρώπους πράττειν τι· οὐχ οὕτως ἡμεῖς, ᾧ Κλέαρχε, οὔτε ἀλόγιστοι οὔτε ἠλίθιοι ἐσμεν.

Ἄλλὰ τί δὴ ὑμᾶς ἐξὸν ἀπολέσαι οὐκ ἐπὶ τοῦτο ἤλθομεν, εὖ ἴσθι, ὅτι ὁ ἐμὸς ἔρωσ τούτου αἴτιος, τὸ τοῖς Ἑλλησιν ἐμὲ πιστὸν γενέσθαι καί, ᾧ Κῦρος ἀνέβη ξενικῶ δια μισθοδοσίας πιστεύων, τούτῳ ἐμὲ καταβῆναι δ' εὐεργεσίαν ἰσχυρόν. ὅσα δ' ἐμοὶ χρήσιμοι ὑμεῖς ἐστε, τὰ μὲν καὶ σὺ εἶπας, τὸ δὲ μέγιστον ἐγὼ οἶδα· τὴν μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τιάραν βασιλεῖ μόνον ἔξεστι ὀρθὴν ἔχειν, τὴν δ' ἐπὶ τῇ καρδίᾳ ἴσως ἂν ὑμῶν παρόντων καὶ ἕτερος εὐπετῶς ἔχοι.

Ταῦτα ἀπεκρίνατο τῷ Κλεάρχῳ μετὰ δολίας «εἰλικρινείας» ὁ ἄπιστος σατράπης τῆς Καρίας. Ἐξέφρασεν οὗτος ἐν πρώτοις τῷ Κλεάρχῳ μετὰ πολλῆς ὑποκρισίας τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἀκούων αὐτοῦ φρονίμους λόγους· εἴ τι κακὸν αὐτῷ ἐβούλευεν ὁ Κλέαρχος, καὶ ἑαυτῷ θὰ ἦτο οὗτος κακόνους. Εἰ ὁ Τισσαφέρνης καὶ οἱ Πέρσαι αὐτοῦ ἠθέλον, ὅπως ἀπολέσωσι τοὺς Ἑλληνας, εὐχερῶς θὰ ἔπραττον τοῦτο, διότι οὐδαμῶς ἐστεροῦντο πλήθους ἰπέων ἢ πεζῶν ἢ ὀπλίσεως, ἐν ἧ ἱκανοὶ ἦσαν, ὅπως αὐτοὺς μὲν βλάβωσιν, αὐτοὶ δὲ οὐδένα κίνδυνον διατρέχωσιν, ὅπως ἀντιπάσχωσιν τι.

Ἐν συνεχείᾳ διασαφεῖ ὁ Τισσαφέρνης, ὅτι αἱ τοπικαὶ συνθηκαὶ πορείας διὰ μέσου ἀχανῶν πεδιάδων, ὀρέων καὶ ποταμῶν εὖνοι μὲν ἦσαν τοῖς Πέρσαις πρὸς ἐπίθεσιν καὶ προσβολὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, δυσμενεῖς δὲ αὐτοῖς πρὸς ἄμυναν ἢ ἀντεπίθεσιν. Εἰ ὁμως ἐν πᾶσι τούτοις ἠττῶντο οἱ Πέρσαι, θὰ ἐποιοῦντο οὗτοι χρῆσιν τοῦ πυρός. Θὰ κατέστρεφον δι' αὐτοῦ τοὺς καρποὺς καὶ οὕτω θὰ ἠδύναντο, ὅπως λιμὸν ἀντιτάξωσιν τοῖς Ἑλλησιν. Πῶς λοιπόν, ἔλεγε περαιτέρω ὁ Τισσαφέρνης τῷ Κλεάρχῳ, ἔχοντες τοσοῦτους πόρους πρὸς ἐπιτυχῇ καὶ νικηφόρον πόλεμον ἐκ φύσεως καὶ ἀφ' ἑαυτῶν δεδομένους καὶ δὴ καὶ τούτων οὐδένα ἐπικίνδυνον τοῖς Πέρσαις, θὰ προέκρινον οὗτοι πόλεμον διὰ τῶν ὀπλων, ὅστις ἀσεβής μὲν θὰ ἦτο

έναντι τῶν θεῶν, αἰσχροὺς δὲ ἔναντι τῶν ἀνθρώπων; Οὐχὶ δι' ἐπιπορκίας πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἀπιστίας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους θὰ ἔπραττόν τι οἱ Πέρσαι. Οὔτε ἀλόγιστοι οὔτε ἠλίθιοι ἦσαν οὗτοι.

Περαιτέρω ἦτο τῷ Τισσαφέρνει αἴτιος τῆς οὐχὶ ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὁ ἔρωσ αὐτοῦ, ὅπως πιστὸς φίλος γένηται τοῖς Ἑλλησι καὶ δι' εὐεργεσίαν ἰσχυρὸς κατέλθῃ εἰς Ἴωνίαν, ἐνῶ ὁ Κῦρος ἀνέβη ἐκεῖθεν εἰς Ἀσίαν διὰ ξενικοῦ στρατοῦ πιστεύων αὐτῷ διὰ μισθοδοσίας. Χρήσιμοι ἦσαν οἱ Ἕλληνες τῷ Τισσαφέρνει.

5. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Τισσαφέρνης τῷ Κλέαρχῳ ἐφάνη τούτῳ ἀληθῆ λέγων. Ὅθεν, εἶπεν οὗτος τῷ Τισσαφέρνει, τοιούτων πραγμάτων ὑπαρχόντων εἰς φιλίαν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν πειρῶνται ἴσως τινές, ὅπως διαβάλλοντες ποιήσωσιν αὐτοὺς πολεμίους ἀλλήλοις. Ἄξιοι ἦσαν οἱ διαβολεῖς, ὅπως τὰ ἔσχατα πάθωσιν. Ἀποκρινόμενος τῇ προτάσει ταύτῃ ὁ Τισσαφέρνης εἶπεν ὅτι, εἰ ἤθελεν ὅπως ἔλθωσιν αὐτῷ οἱ τε στρατηγοὶ καὶ οἱ λοχαγοί, θὰ ἔλεγεν ἐμφανῶς τοὺς πρὸς αὐτὸν λέγοντας, ὅτι ὁ Κλέαρχος ἐπεβούλευεν αὐτῷ τε καὶ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ. Ἀποκρινόμενος ὁ Κλέαρχος ἐβεβαίωσεν, ὅτι θὰ ἦγεν αὐτῷ πάντας καὶ θὰ ἐδήλουν καὶ οὗτος πόλιν αὐτῷ, ὅθεν οὗτος περὶ Τισσαφέρνους ἤκουε διαβολάς.

Ἐκ τούτων τῶν λόγων ὁ Τισσαφέρνης φιλοτιμούμενος τότε μὲν ἐκάλει τὸν Κλέαρχον, ὅπως μένη παρ' αὐτῷ καὶ συνδειπνοῦντα αὐτὸν ἐποιήσατο. Τῇ ὑστεραίᾳ ὁ Κλέαρχος ἐλθὼν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἐφαίνετο, ὅτι πάνυ φιλικῶς διέκειτο ἔναντι τοῦ Τισσαφέρνους· ἐκεῖνα, ἅτινα ἔλεγεν ἐκεῖνος, ἀπήγγελλεν· εἶπεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὸν Τισσαφέρνην ἐκεῖνοι, οὓς ἐκεῖνος διέτασσε, καὶ ὅσοι ἂν ἀποδειχθῶσι διαβάλλοντες τῶν Ἑλλήνων ὡς προδότας αὐτοὶ καὶ κακόνιοι ὄντες ἔναντι τῶν Ἑλλήνων, τιμωρηθῶσιν. Ὑπέπτευεν ὁ Κλέαρχος, ὅτι ὁ διαβάλλων ἦτο ὁ Μένων, γινώσκων, ὅτι συνεγένετο οὗτος τῷ Τισσαφέρνει μετὰ τοῦ Ἀριαίου καὶ ὅτι ἐστασίαζεν αὐτῷ καὶ ἐπεβούλευεν, ὅπως ἅπαν τὸ στράτευμα πρὸς ἑαυτὸν λαβὼν φίλος εἶναι τῷ Τισσαφέρνει. Ἦθελε δὲ καὶ ὁ Κλέαρχος ὅπως ἅπαν τὸ στράτευμα πρὸς ἑαυτὸν ἔχῃ τὴν γνώμην. Τῶν στρατιωτῶν ἀντέλεγόν τινες αὐτῷ, ὅπως μὴ μεταβῶσι πάντες οἱ λοχαγοὶ καὶ στρατηγοὶ εἰς τὸν Τισσαφέρνην μηδὲ πιστεύωσιν αὐτῷ. Ὁ Κλέαρχος ἰσχυρῶς ἀντέτεινεν, ἕως ὅτου διεπράξατο, ὅπως πέντε μὲν στρα-

τηγοὶ μεταβῶσιν, εἴκοσι δὲ λοχαγοὶ συνηκολούθησαν ὡς εἰς ἀγορὰν καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ὡς διακόσιοι.

6. Ὅτε ἦσαν ἐπὶ ταῖς θύραις τοῦ Τισσαφέρνους, οἱ μὲν στρατηγοὶ παρεκλήθησαν ἔσω: Πρόξενος Βοιωτίας, Μένων Θεσσαλός, Ἀγίας Ἀρκάς, Κλέαρχος Λάκων, Σωκράτης Ἀχαιός· οἱ λοχαγοὶ ἐπὶ ταῖς θύραις ἔμενον. Οὐ πολλῶ ὕστερον ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου οἱ τε ἔνδον συνελαμβάνοντο καὶ οἱ ἔξω κατεκόπησαν. Μετὰ ταῦτα τινὲς τῶν βαρβάρων ἰππέων ἐλαύνοντες διὰ τῆς πεδιάδος, οἴωδήποτε Ἑλληνι ἀπῆντων ἢ δούλῳ ἢ ἐλευθέρῳ, πάντα ἀπέκτεινον. Οἱ δὲ Ἕλληνες τὴν τε ἰππασίαν ἐθαύμαζον ἐκ τοῦ στρατοπέδου βλέποντες καὶ ἠγνόουν, τί οὗτοι ἐποίουν, πρὶν Νίκαρχος Ἀρκὰς ἦλθε φεύγων τετρωμένος εἰς τὴν γαστέρα καὶ τὰ ἔντερα ἐν ταῖς χερσὶν ἔχων καὶ εἶπε πάντα τὰ γεγενημένα. Ἐκ τούτου δὴ οἱ Ἕλληνες ἔτρεχον ἐπὶ τὰ ὄπλα πάντες ἐκπεπληγμένοι καὶ νομίζοντες, ὅτι ἀμέσως αὐτοὶ θὰ ἦρχοντο ἐπὶ τὸ στρατόπεδον.

7. Οἱ δὲ πάντες μὲν οὐχὶ ἦλθον, Ἀριαῖος δὲ μόνον καὶ Ἀρτάοζος καὶ Μιθραδάτης, οἵτινες ἦσαν τῷ Κύρῳ πιστότατοι. Ὁ τῶν Ἑλλήνων ἑρμηνεὺς ἔλεγε, ὅτι σὺν αὐτοῖς ἔβλεπε καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Τισσαφέρνους. Συνηκολούθουν καὶ ἄλλοι Πέρσαι τεθωρακισμένοι εἰς τριακοσίους. Οὗτοι ἐγγὺς ἐλθόντες διέτασσαν, ὅπως προσέλθῃ στρατηγός τις ἢ λοχαγὸς τῶν Ἑλλήνων ἵνα ἀπαγγείλωσιν αὐτῷ τὰ παρὰ βασιλέως. Μετὰ ταῦτα ἐξῆλθον φυλαττόμενοι τῶν Ἑλλήνων στρατηγοὶ μὲν Κλεάνωρ Ὀρχομένιος καὶ Σοφαίνετος Στυμφάλιος, σὺν αὐτοῖς δὲ Ξενοφῶν Ἀθηναῖος, ὅπως μάθῃ τὰ περὶ Προξένου. Χειρίσοφος ἐτύγχανεν ἀπὼν ἐν κώμῃ τινὶ σὺν ἄλλοις ἐπισιτιζόμενος. Ὅτε ἔστησαν εἰς ἐπήκοον, εἶπεν Ἀριαῖος τάδε:

Κλέαρχος μὲν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, ἐπεὶ ἐπιорκῶν τε ἐφάνη καὶ τὰς σπονδὰς λύων, ἔχει τὴν δίκην καὶ τέθνηκε, Πρόξενος δὲ καὶ Μένων, ὅτι κατήγγειλαν αὐτοῦ τὴν ἐπιβουλήν, ἐν μεγάλῃ τιμῇ εἰσὶν ὑμᾶς δὲ βασιλεὺς τὰ ὄπλα ἀπαιτεῖ· αὐτοῦ γὰρ εἶναί φησιν, ἐπεὶ περὶ Κύρου ἦσαν τοῦ ἐκείνου δούλου.

Πρὸς ταῦτα ἀπεκρίναντο οἱ Ἕλληνες, ἔλεγε δὲ Κλεάνωρ ὁ Ὀρχομένιος:

ὦ κάκιστε ἀνθρώπων Ἀριαῖε καὶ οἱ ἄλλοι, ὅσοι ἦτε Κύρου φίλοι, οὐκ αἰσχύνεσθε οὔτε θεοὺς οὔτ' ἀνθρώπους, οἵτινες ὁμόσαντες ἡμῖν τοὺς αὐτοὺς φίλους καὶ ἐχθροὺς νομιεῖν, προδόντες ἡμᾶς

σὺν Τισσαφέρνει τῷ ἀθεωτάτῳ καὶ πανουργοτάτῳ, τοὺς τε ἄνδρας αὐτούς, οἷς ᾤμνυτε, ἀπολωλέκατε καὶ τοὺς ἄλλους ἡμᾶς προδεδώκατε, ξὺν τοῖς πολεμίοις ἐφ' ἡμᾶς ἔρχεσθε;

Ὁ δὲ Ἀριαῖος εἶπεν:

Κλέαρχος γὰρ πρόσθεν ἐπιβουλεύων φανερὸς ἐγένετο Τισσαφέρνει τε καὶ Ὀρόντα καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ξὺν τούτοις.

Ὁ Ξενοφῶν ἐν συνεχείᾳ εἶπε τὰ ἑξῆς:

Κλέαρχος μὲν τοίνυν, εἰ παρὰ τοὺς ὄρκους ἔλυσεν τὰς σπονδάς, τὴν δίκην ἔχει· δίκαιον γὰρ ἀπόλλυσθαι τοὺς ἐπιορκούντας· Πρόξενος δὲ καὶ Μένων, ἐπεὶ εἰσὶν ὑμέτεροι μὲν εὐεργέται, ἡμέτεροι δὲ στρατηγοί, πέμψαμψε αὐτοὺς δεῦρο· δῆλον γάρ, ὅτι φίλοι γε ὄντες ἀμφοτέροις πειράσσονται καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν τὰ βέλτιστα συμβουλεύσαι.

Πρὸς ταῦτα οἱ βάρβαροι πολὺ χρόνον διαλεχθέντες ἀλλήλοις ἀπῆλθον οὐδὲν ἀποκρινάμενοι.

8. Οἱ μὲν δὴ στρατηγοὶ οὕτω ληφθέντες ἀνήχθησαν εἰς βασιλέα καὶ ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλὰς ἐτελεύτησαν, εἰς αὐτῶν Κλέαρχος. Κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν ἐμπείρων αὐτοῦ γενομένων ὁμολογούμενως ἀνὴρ οὗτος ἐγένετο καὶ πολεμικὸς καὶ φιλοπόλεμος ἐσχάτως. Ἔως μὲν πόλεμος ἦτο τοῖς Λακεδαιμονίοις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, παρέμενεν, ὅτε δὲ εἰρήνη ἐγένετο πείσας τὴν ἑαυτοῦ πόλιν, ὅτι οἱ Θραῖκες ἠδίκουν τοὺς Ἕλληνας, καὶ διαπραξάμενος, ὡς ἠδύνατο, παρὰ τῶν ἐφόρων ἐξέπλει, ἵνα πολεμήσῃ τοῖς ὑπὲρ Χερρονήσου καὶ Περίνθου Θραξίν. Ἐπειδὴ δὲ μεταγνόντες πῶς οἱ ἔφοροι ἤδη ἔξω ὄντος τοῦ Κλεάρχου ἐπειρῶντο, ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅπως ἐπιστρέψωσιν αὐτόν, ἐνταῦθα οὐκέτι ὁ Κλέαρχος ἐπέιθετο, ἀλλ' ἐπλει εἰς τὸν Ἑλλησποντον. Ἐκ τούτου καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν ἐν Σπάρτῃ τελῶν ὡς ἀπειθῶν. Ἦδη δὲ φυγὰς ὧν ἦλθε πρὸς τὸν Κῦρον, ἔδωκε δ' οὗτος αὐτῷ δέκα χιλιάδας δαρεικούς. Ὁ Κλέαρχος λαβὼν τὰ χρήματα ταῦτα οὐχὶ ἐπὶ ῥαθυμίαν ἐτράπετο, ἀλλ' ἀπὸ τούτων συλλέξας στρατεύμα ἐπολέμει τοῖς Θραξίν καὶ μάχῃ τε ἐνίκησε καὶ ἀπὸ τούτου δὴ ἔφερε καὶ ἤγε τούτους καὶ πολεμῶν διεγένετο, μέχρις ὅτου ὁ Κῦρος χρεῖαν ἔσχε τοῦ στρατεύματος· τότε ἀπῆλθεν, ἵνα μετ' ἐκείνου πάλιν πολεμήσῃ. Ὅτε ἐτελεύτησεν ἦτο πεντήκοντα περίπου ἐτῶν.

Οὐδεμία σελὶς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀναφέρει τοιοῦτον ἔγκλημα ἀπάτης καὶ δόλου, οἷον ὁ Τισσαφέρνης καὶ οἱ Πέρσαι αὐτοῦ

μετ' ὧμοῦ πάθους καὶ στυγεραῆς ἀπανθρωπίας διεπράξαντο κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ λοχαγῶν τῶν Ἑλλήνων. Δολοφόνοι ἐγένοντο οὗτοι ἄτιμοι καὶ αἰσχροί. Ἄσβεστον καὶ ἀκατάλυτον παραμενεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλλήνων τὸ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐναργῶς καὶ μετὰ πολλῆς πικρίας καὶ λύπης περιγραφόμενον ἔγκλημα λαοῦ βαρβάρου καὶ ἀπαιδεύτου βδελυροῦ καὶ στυγνοῦ.